

ARAŞTIRMA MAKALESİ

RESEARCH ARTICLE

Orta Gelir Tuzağı: N11 Ülkeleri Üzerine Bir İnceleme

Nazan ŞAK

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi / Dr. Öğr. Üyesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Ekonometri Bölümü
nazansak@osmaniye.edu.tr
ORCID: 0000-0002-7155-2940

Özet

Orta gelir tuzağı, orta gelir düzeyindeki ülkelerin düşük ve yüksek gelir grubu arasında kalarak yüksek gelir grubuna geçememesi olarak tanımlanır. Ülkelerin orta gelir grubundan yüksek gelir grubuna çıkabilmesi için üretimde katma değer sağlayacak yapısal dönüşümleri ve teknolojik ilerlemeyi gerçekleştirmesi gerekir. Bu sayede büyümelerini devam ettirerek bir üst gelir grubuna geçebileceklerdir. Aksi durumda uzun süre orta gelir tuzağı içinde kalabilirler. Bu çalışmada N11 ülkelerinin orta gelir tuzağında olup olmadığı, Lee ve Strazicich ve Fourier KPSS birim kök testleri ile incelenmiştir. Bu amaçla, Bangladeş, Endonezya, Filipinler, İran, Meksika, Mısır, Nijerya, Pakistan, Türkiye, Vietnam ve ABD'nin 1984-2019 dönemi verileri kullanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda, Fourier KPSS testine göre seriler durağan olarak bulunamamıştır. Lee ve Strazicich testine göre tek kırılma testinde Meksika'nın, iki kırılma testinde Mısır'ın durağan olduğu tespit edilmiştir. Bu iki test birlikte değerlendirildiğinde, Mısır ve Meksika'ya ait bulgular ülkelerin orta gelir tuzağında olabileceklerini göstermekle birlikte, kesin bir yargıya varılamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Orta Gelir Tuzağı, N 11 Ülkeleri, Birim Kök Testleri

Middle Income Trap: A Review on N11 Countries

Abstract

The middle-income trap is defined as the middle-income countries' inability to pass into the high-income group by staying between the low- and high-income groups. In order for countries to move from the middle-income group to the high-income group, they need to realize structural transformations and technological progress that will provide added value in production. In this way, they will be able to continue their growth and move to a higher income group. Otherwise, they may stay in the middle income trap for a long time. In this study, whether N11 countries are in the middle income trap was examined by Lee and Strazicich and Fourier KPSS unit root tests. For this purpose, 1984-2019 data of Bangladesh, Indonesia, Philippines, Iran, Mexico, Egypt, Nigeria, Pakistan, Turkey, Vietnam and the USA were used. As a result of the analysis, the series could not be found to be stationary according to the Fourier KPSS test. According to the Lee and Strazicich test, it was found that Mexico was stationary in the single break test and Egypt in the two break test. When these two tests are evaluated together, the findings of Egypt and Mexico show that the countries may be in the middle-income trap, but a definite judgment has not been reached.

Keywords: Middle Income Trap, N11 Countries, Unit Root Tests

1. Giriş

Orta gelir tuzağı, ülkelerin yüksek gelir sınıfına çıkamayıp uzun bir dönem orta gelir sınıfında kalması olarak tanımlanmaktadır. Bu kavram ilk olarak, Gill ve Kharas (2007) tarafından yazılan “Bir Asya Rönesansı: Ekonomik büyüme için fikirler” adlı Dünya Bankası raporunda yer almıştır. Bu raporda orta gelirli ülkelerin ucuz işgücüne sahip düşük gelirli ülkeler ile teknoloji ve inovasyonu kullanan yüksek gelirli ülkeler arasında kaldığı ve bu ülkelerle rekabette sıkıntı yaşaması sebebiyle “Orta gelir tuzağı” olarak adlandırılan bir geçiş sürecinde kalabileceği belirtilmektedir (Gill ve Kharas, 2007:3,4,5). Bu geçiş süreci, ülkelerin üretim kapasitelerini ve verimliliklerini arttırmadığı sürece de devam edebilecektir.

Dünya bankasının 2013 yılında yayınladığı rapora göre¹ 1960 yılında orta gelir grubunda yer alan 101 ülke bulunmaktadır. Bu ülkelerin 13 tanesi 2008 yılına gelindiğinde yüksek gelir grubuna geçebilmiştir. Bu ülkeler, Ekvator Ginesi, Yunanistan, Hong Kong, İrlanda, İsrail, Japonya, Mauritius, Portekiz, Porto Rico, Güney Kore, Singapur, İspanya ve Tayvan'dır. Diğer ülkeler ise, orta gelir grubunda yer almaya devam etmiştir.

Bu çalışmada N11(Gelecek 11) ülkeleri olarak ifade edilen ülkelerin Orta gelir tuzağında olup olmadıkları Robertson ve Ye (2013) yaklaşımı kullanılarak yapısal değişimleri de dikkate alan Lee ve Strazicich ve Fourier KPSS birim kök testleriyle incelenecektir. N11 ülkeleri içinde yer alan Güney Kore 2005 yılında yüksek gelir grubuna geçtiği için çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur. N11 ülkeleri, yatırım bankası Goldman Sachs tarafından BRIC ülkeleri ile birlikte gelişme potansiyeli en yüksek ülkeler olarak Gelecek 11(Next 11) ülkeleri olarak tanımlanmıştır². Bu sebeple, çalışmada Orta gelir tuzağı kavramı, N11 ülkeleri için incelenmek istenmiştir. Orta gelir tuzağının N11 ülkeleri için incelendiği bir çalışmanın olmaması nedeniyle araştırmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışmanın ilk bölümünde, Orta gelir tuzağı kavramı ele alınmaktadır. İkinci bölüm, Orta gelir tuzağı ile ilgili çalışmaların sunulduğu literatür taraması bölümüdür. Üçüncü bölümde, çalışmanın metodolojisi sunulmakta ve çalışmaya veri yapısı, analiz ve bulgular bölümleriyle devam edilmektedir.

2. Teori: Orta Gelir Tuzağı

Ülkelerin gelişim aşamaları incelendiğinde, tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişle birlikte, artan gelir ve üretim miktarının etkisiyle birçok ülkenin düşük gelir sınıfından çıkarak orta gelir sınıfında yer almaya başladığı görülmektedir. Orta gelir sınıfına geçen ülkeler, düşük ücret ve emek yoğun üretim yapan düşük gelirli ülkelere karşı rekabet üstünlüklerini sürdürebilirlerse ve aynı zamanda üretimlerinde teknolojik yeniliklere uyum sağlayarak verimlilik artışı sağlayabilirlerse orta gelir tuzağına takılmadan yüksek gelirli ülkelere seviyesine yükselebilirler. Fakat çoğu orta gelir sınıfındaki ülkede bu aşamada, sanayi toplumuna geçiş ve kentleşmeyle birlikte, ücretlerde artış ve verimlilikte azalışla birlikte büyüme yavaşlama yaşanır. Bu durum, ülkelerin hem ucuz işgücüne sahip

¹ World Bank Report. 2013. China 2030 Building a Modern, Harmonious and Creative Society, sy.12.

² <https://tr.wikipedia.org/wiki/N-11>. Erişim tarihi: 16.07.2021

düşük gelirli ülkelerle hem de ileri teknoloji ihracatı yapan yüksek gelirli ülkelerle rekabet etmede zorlanması sonucunda “Orta gelir tuzağı” adı verilen bir sürece girmelerine sebep olur. Bu geçiş süreci, bazı ülkelerde oldukça uzun bir süre devam edebilir.

Orta gelir tuzağına yakalanan ülkelerin temel özellikleri incelendiğinde, tasarruf ve yatırım oranlarının düşük, üretimde çeşitlilik ve teknolojik yeniliklerin yeterli düzeyde olmadığı, fiziksel ve beşeri sermayenin etkin kullanılmadığı, mali ve finansal alt yapıda kırılganlığın yüksek olduğu görülmektedir. Bu özelliklerin biri ya da birkaçına sahip ülkelerde yapılacak kapsamlı yapısal reformlarla orta gelir tuzağından çıkabilmek mümkün olabilecektir.

Ülkelerin orta gelir tuzağında olup olmadığını inceleyen çalışmalarda genellikle, Dünya Bankasının Atlas metoduna göre yapılmış gelir sınıflandırması kullanılmaktadır. Dünya Bankası gelir sınıflandırmasına göre dört farklı sınıf için hem 2020 hem de 2019 yıllarına ait eşik değerlerinin yer aldığı tablo aşağıda verilmiştir:

Tablo 1. Dünya Bankası Gelir Sınıflaması

Ülke grupları	Kişi başı GSMH (\$) 2020	Kişi başı GSMH (\$) 2019
Düşük gelirli ülkeler	< 1036 \$	< 1,026 \$
Alt orta gelirli ülkeler	1036 \$ - 4045 \$	1,026 \$ - 3,995 \$
Üst orta gelirli ülkeler	4046 \$ - 12535 \$	3,996 \$ - 12,375 \$
Yüksek gelirli ülkeler	> 12535 \$	> 12,375 \$

Kaynak: <https://blogs.worldbank.org/opendata/new-world-bank-country-classifications-income-level-2020-2021>.

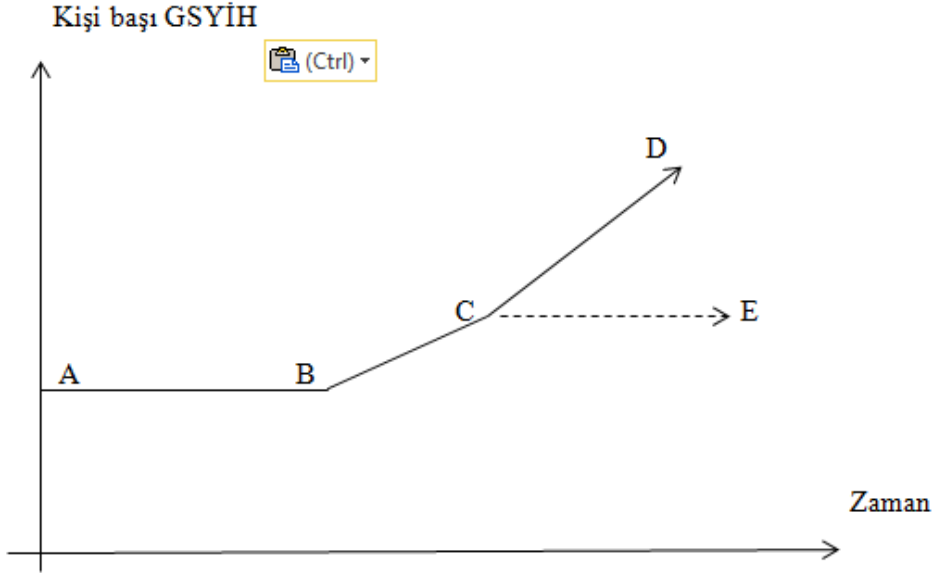
Gelire göre ülkeleri sınıflandırmada farklı yaklaşımların da kullanıldığı görülmektedir. Bunlardan biri, Felipe vd. (2012) tarafından yapılan sınıflandırmadır. Bu sınıflamaya göre, Dünya bankasının yaptığı sınıflandırmaya benzer şekilde 4 grup altında ülkeler gruplandırılmıştır. Felipe vd. (2012)’de 1990 Satınalma gücü paritesine göre kişi başı geliri 2000 \$’dan düşük ülkeler düşük gelir grubunda olarak tanımlanmıştır. 2000 \$ - 7250 \$ arası kişi başı gelire sahip ülkeler alt orta gelir grubunda, 7250 \$- 11750 \$ arasında olan ülkeler üst orta gelir grubunda ve 11750 \$’dan yüksek olan ülkeler de yüksek gelir grubunda ülkeler olarak sınıflandırılmıştır (Felipe vd. 2012: s.13). Literatüre baktığımızda Aiyyar vd. (2013) ve Hout (2014)’de 2005 Satınalma gücü paritesine göre ülkelerin kişi başı gelire göre gruplandırılmasında birbirine yakın sınıflandırmaların yapıldığı görülmektedir (Ünlü ve Yıldız, 2018: s.6).

Woo (2012)’de ülkelerin kişi başı gelirlerinin referans ülkesi olarak belirlenen ABD’nin kişi başı gelirine oranı, yakalama endeksi (Catch-Up Index (CUI)) olarak tanımlanmıştır. Yakalama endeksine göre ülkeler üç gruba ayrılmıştır: Düşük, orta ve yüksek. Yakalama endeksi (CUI), %20’den küçük ise, ülkeler düşük gelirli; %20- %55 arasında ise, orta gelirli ve %55’den fazla ise yüksek gelirli ülke olarak sınıflandırılmaktadır (Woo, 2012: s.314). Ülkelerin orta gelir tuzağında olup olmadığının araştırıldığı çalışmaların birçoğunda, orta gelir grubu bu yaklaşıma benzer bir şekilde, incelenen ülke kişi başı gelirin ABD’nin kişi başı gelirine oranlanmasıyla belirlenmektedir. Eğer, ülkelerin kişi başı gelirleri, ABD’nin kişi başı gelirin %20’sine yakın bir seviyede yer alıyorsa orta gelir grubunda oldukları ve dolayısıyla orta gelir tuzağına yakalanma olasılıkları olduğu söylenebilecektir (Kaya vd. 2015:s. 832).

Ülkelerin gelir seviyelerinin ve orta gelir tuzağında olup olmadığının belirlenmesinde son dönemde kullanılan yaklaşımlardan biri de Robertson ve Ye (2013) yaklaşımıdır. Bu yaklaşımda, incelenen ülkelerin kişi başı gelirlerinin doğal logaritmasından ABD’nin kişi başı gelirin doğal logaritması çıkarıldığında elde edilen seriye birim kök analizi yapılmaktadır. Birim kök analizi sonucu, seri durağan olarak bulunursa ülkelerin orta gelir bandında olduğu ve orta gelir tuzağında olabileceği belirtilmektedir (Robertson ve Ye, 2013: s. 3,4).

Ülkelerin düşük gelirden orta gelir grubuna, orta gelirden de yüksek gelir grubuna geçişleri bir anda gerçekleşen durumlar değildir. Bu geçiş süreçleri, ülkelerin yapacakları ekonomik ve toplumsal reformlar sonucunda olabilecek önemli adımları içerir. Tarım ekonomilerinden sanayi ekonomilerine geçiş ve makineleşmeyle birlikte üretim artışı yaşayan düşük gelirli ülkeler ucuz işgücünün getirdiği avantajla büyüme sürecine girerek orta gelir seviyesine yükselirler. Orta gelir seviyesindeki ülkeler de yüksek gelir seviyesine geçebilmek ve varlığını sürdürebilmek için ARGE faaliyetlerine, teknolojik yatırımlara ve inovasyona önem vermeli; beşeri sermayenin eğitilmesine ve

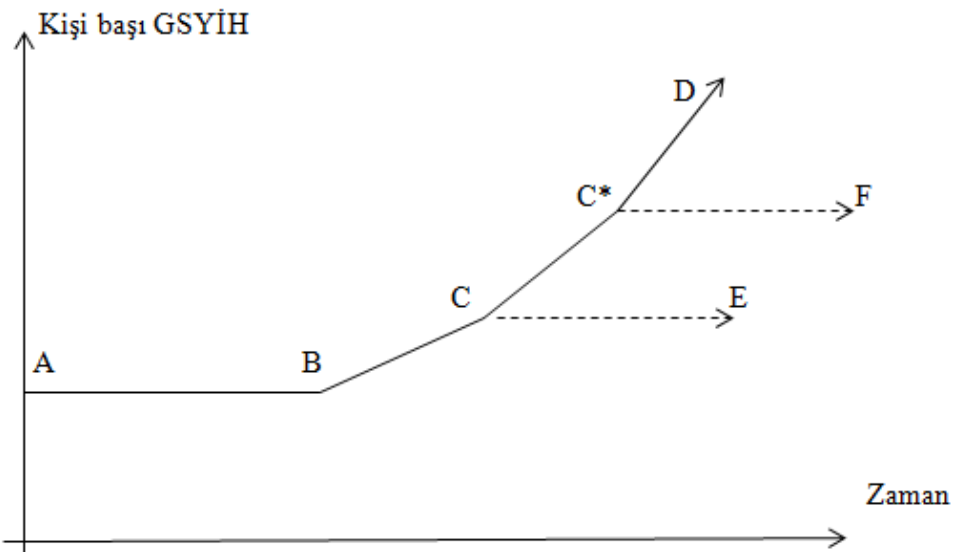
uzmanlaşmaya kaynak sağlamalıdır. Bu şekilde kalifiye olmuş insan gücü ve inovasyonun üretimde etkin kullanılması, verimliliği artırarak orta gelir grubunda yer alan ülkelerin yüksek gelir grubu seviyesine geçebilmesini sağlayacaktır. Ülkelerin yaşadığı bu gelişim aşamaları, farklı araştırmacılar tarafından farklı yaklaşımlarla açıklanmaya çalışılmıştır. Bu yaklaşımlardan biri, Tho (2013) tarafından ileri sürülen yaklaşımdır. Bu yaklaşımda, ülkeler 4 farklı grupta açıklanmaktadır.

Şekil 1. Tho (2013)'ün Ülke Gelişim Aşamaları Grafiği

Tho (2013)'ün yaklaşımına göre, A-B arasında geleneksel toplum olarak adlandırılan düşük gelir grubundaki ülkeler yer almaktadır. B-C arası, ilk gelişme aşaması ya da yoksulluk tuzağından çıkış olarak da belirtilen aşamadır. C seviyesi, orta gelir düzeyini göstermektedir. C-D arası, sürdürülebilir büyümenin sağlanarak ülkelerin yüksek gelire geçiş yaptığı aşamadır. C-E arasındaki kısım ise, orta gelir tuzağı olarak adlandırılmaktadır. Bu seviyede ülkelerin büyümeleri düşüktür ve yapısal reformları gerçekleştirmedikleri sürece C-E arasında yani orta gelir tuzağında kalabilirler (Tho, 2013: s.4; Ünlü ve Yıldız, 2017: s.101,102).

Ülkelerin gelişim süreçlerini açıklayan diğer bir yaklaşım, Dewitte (2014)'e ait olan yaklaşımdır.

Şekil 2. Dewitte (2014)'ün Ülke Gelişim Aşamaları Grafiği

Bu yaklaşım, Tho (2013) yaklaşımına benzemekle birlikte, aşamalarda teknolojik gelişim kapasiteleri de incelemeye dahil edilmiştir. A-B kısmında, düşük gelire sahip, basit imalat teknolojilerini kullanan ülkelerin olduğu belirtilmiştir. B-C aşaması, ülkelerin teknolojik kapasitelerini geliştirmeye başladıkları ilk gelişim aşamasıdır. C-C* aşaması, ülkelerin gelişimlerini sürdürebilmek için teknolojik ve yapısal dönüşümleri gerçekleştirmesi gereken aşamadır. Bu dönüşümü gerçekleştiremezlerse, C-E olarak ifade edilen orta gelir tuzağına yakalanırlar. Yapısal dönüşümleri gerçekleştiren, inovasyon ve ARGE faaliyetlerinden yararlanarak üretim faaliyetlerini sürdüren ülkeler, C*-D aşamasına geçerek yüksek gelir seviyesine ulaşırlar. Yapısal dönüşümlerini gerçekleştirmesine rağmen, yaratıcı ve pazara yön veren ürünler üretmeyen ülkeler, C*-D seviyesine çıkamadan C*-F ara aşamasında kalırlar (Dewitte, 2013: s.33; Ünlü ve Yıldız, 2017: s.103).

Hem Tho (2013) hem de Dewitte (2014) yaklaşımları, orta gelir tuzağını açıklamanın yanı sıra her gelişim aşamasında hangi özelliklere sahip olunması gerektiği ile ilgili de bilgi vermektedir. Bu açıklamalar ışığında, orta gelir tuzağına takılmadan yüksek gelir seviyesine geçebilmek için yapılması gereken düzenlemelerden bazıları şunlardır (Kaya, 2015:s. 839; Yıldız, 2015: s.158; Alkan ve Ümit, 2018: s.111):

- Uzmanlaşma ve nitelikli iş gücü için beşeri sermayenin yetiştirilmesine kaynak ve zaman ayırmak,
- AR-GE faaliyetlerinin GSYİH içindeki oranını artırarak, yeni ürün geliştirme kapasitesini arttırmak, patent çalışmalarına ağırlık vermek,
- Dışa bağımlılığın azaltılarak, teknolojik ürün ihracatında artış sağlayacak düzenlemeler yapmak,
- Piyasada fark yaratacak ve rekabet edebilecek ürünler geliştirmek,
- Finansal, mali ve makroekonomik altyapıyı sağlamlaştırmak,
- Kurumsal alt yapıyı güçlendirmek,
- Adalet ve güven ortamı oluşturmak.

Ülkeler, bu yapısal düzenlemeleri gerçekleştirdiklerinde, gelişim aşamalarında herhangi bir sıkıntı yaşamadan yüksek gelir grubuna geçebilirler. Fakat genel olarak, yapısal gelişim ve dönüşümleri gerçekleştirmek zaman alır ve her ülke için de bu süre farklıdır. Bu sebeple, bazı ülkeler orta gelir tuzağına yakalanmadan yüksek gelir seviyesine ulaşabilirken, bazı ülkeler için bu süre uzayabilir.

Bu açıklamalar altında N11 ülkelerinin kişi başı gelirinin ABD'nin kişi başı gelirine oranı hesaplanmış ve Tablo 2'de 1994-2019 dönemi değerleri sunulmuştur. Tabloda yüksek gelir grubuna geçmesine rağmen Güney Kore'ye ait sonuçlar da verilmiştir.

Tablo 2. (KGSYİH_{N11 ülkeleri} / KGSYİH_{ABD})x100 Değerleri*

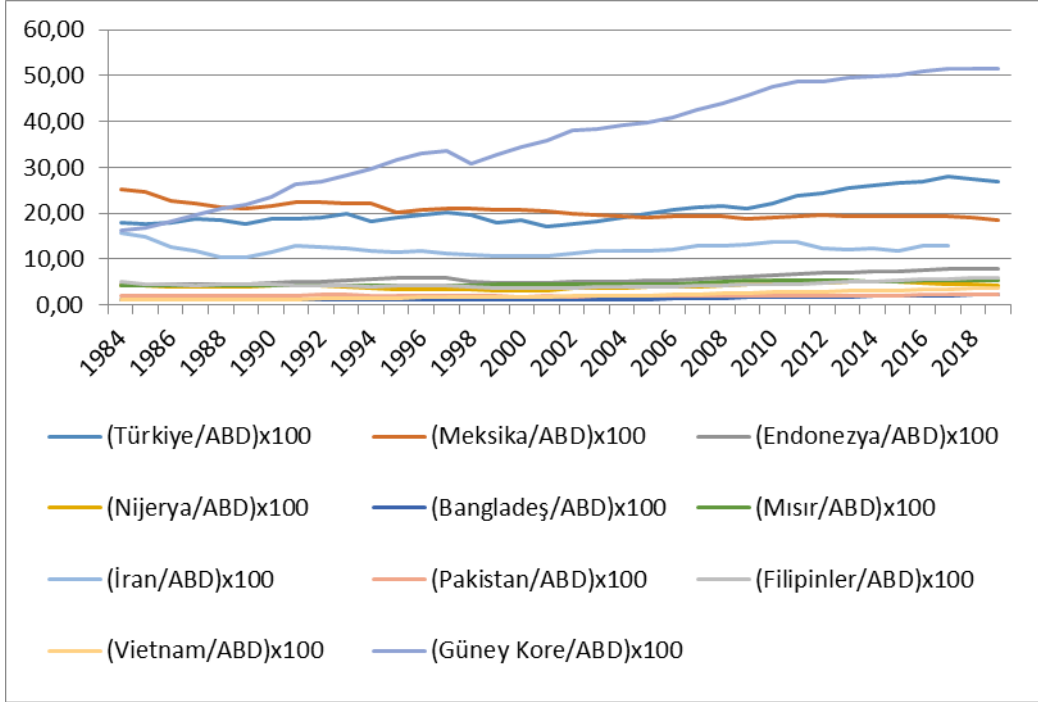
Tarih	A	B	C	D	E	F	G	H	I	İ	J
1994	18.22	22.14	5.51	3.66	1.18	4.28	11.70	2.08	4.05	1.43	29.64
1995	19.07	20.11	5.79	3.52	1.20	4.32	11.63	2.09	4.08	1.52	31.70
1996	19.64	20.60	5.99	3.48	1.19	4.34	11.76	2.08	4.11	1.60	33.03
1997	20.16	21.00	5.99	3.39	1.18	4.34	11.30	1.98	4.10	1.65	33.66
1998	19.66	21.07	4.97	3.28	1.18	4.35	11.03	1.91	3.86	1.67	30.70
1999	18.06	20.60	4.77	3.11	1.17	4.37	10.61	1.86	3.76	1.67	32.81
2000	18.42	20.69	4.79	3.09	1.17	4.43	10.77	1.83	3.73	1.71	34.46
2001	17.06	20.32	4.90	3.20	1.21	4.50	10.72	1.85	3.76	1.80	35.86
2002	17.75	19.87	5.01	3.56	1.22	4.48	11.26	1.84	3.79	1.88	38.10
2003	18.12	19.50	5.08	3.66	1.24	4.45	11.86	1.86	3.83	1.95	38.34
2004	19.05	19.44	5.12	3.79	1.24	4.43	11.89	1.90	3.89	2.02	39.06
2005	19.98	19.11	5.20	3.83	1.27	4.43	11.83	1.93	3.90	2.10	39.64
2006	20.75	19.32	5.32	3.89	1.32	4.56	12.05	1.96	3.96	2.18	40.75
2007	21.34	19.30	5.53	4.00	1.38	4.76	12.78	1.99	4.11	2.30	42.50
2008	21.50	19.44	5.85	4.20	1.46	5.06	12.81	2.00	4.27	2.43	43.93
2009	20.94	18.78	6.25	4.58	1.57	5.38	13.24	2.08	4.41	2.63	45.59
2010	22.02	19.13	6.44	4.73	1.61	5.46	13.62	2.04	4.58	2.72	47.63
2011	23.90	19.40	6.69	4.81	1.68	5.39	13.70	2.03	4.63	2.84	48.61
2012	24.27	19.54	6.90	4.81	1.75	5.31	12.34	2.03	4.80	2.91	48.78
2013	25.60	19.32	7.10	4.94	1.81	5.25	12.03	2.05	4.98	3.00	49.53
2014	26.02	19.28	7.24	5.02	1.86	5.19	12.21	2.07	5.12	3.09	49.94
2015	26.58	19.26	7.34	4.92	1.92	5.19	11.65	2.07	5.25	3.20	50.01
2016	26.76	19.42	7.55	4.67	2.02	5.25	12.92	2.13	5.49	3.33	50.85
2017	27.86	19.30	7.72	4.52	2.11	5.28	13.02	2.16	5.70	3.47	51.50
2018	27.57	19.03	7.84	4.38	2.20	5.32		2.19	5.84	3.59	51.39
2019	26.94	18.46	7.99	4.29	2.31	5.40		2.13	6.00	3.74	51.38

Kaynak: <https://data.worldbank.org/>.

Not: *, A, B, C, D, E, F, G, H, I, İ, J değerlerinin hangi ülkelere ait olduğu aşağıda verilmiştir. Değerler, yazar tarafından hesaplanmıştır.

A	(Türkiye/ABD) x 100	G	(İran/ABD) x 100
B	(Meksika/ABD) x 100	H	(Pakistan/ABD) x 100
C	(Endonezya/ABD) x 100	I	(Filipinler/ABD) x 100
D	(Nijerya/ABD) x 100	İ	(Vietnam/ABD) x 100
E	(Bangladeş/ABD) x 100	J	(Güney Kore/ABD) x 100
F	(Mısır/ABD) x100		

Tablo incelendiğinde, 2015 yılından sonra Güney Kore'nin kişi başı gelirinin ABD kişi başı gelirin %50'nin üzerine çıktığı görülmektedir. Meksika'ya ait sonuçlar incelendiğinde, kişi başı gelirin 2002 yılına kadar ABD kişi başı gelirin %20'sinden fazla olduğu görülmektedir. 2002 yılından sonra bu değerin bir miktar düşüş gösterdiği gözlenmektedir. Türkiye'deki kişi başı gelir, özellikle 2006 yılından sonra artış göstererek, ABD'deki kişi başı gelirin %20'sinin üzerine çıkmıştır. Diğer ülkelerde ise, bu oran %20'nin altında seyretmektedir. Bu ilişki, grafiksel olarak da gösterilebilir:

Şekil 3. (KGSYİH_{N11} ülkeleri / KGSYİH_{ABD})x100 Değerlerinin Grafiği

Grafikten de görüldüğü gibi, 2009 yılına kadar Meksika ve Türkiye birbirine yakın seyretmektedir fakat 2009 yılından sonra Türkiye'deki kişi başı gelirin ABD kişi başı gelirin oranında artış olduğu görülmektedir.

3. Literatür Taraması

Orta Gelir Tuzağı kavramı, Gill ve Kharas(2007) tarafından yazılan Dünya bankası raporunun yayınlanmasının ardından birçok araştırmacının ilgisini çeken konuların başında gelmeye başlamıştır. Bu dönemden sonra Orta gelir tuzağının açıklandığı ve farklı gelir sınıflandırmalarıyla gelir gruplarının tanımlandığı çalışmaların (Gill ve Kharas (2007), Kharas ve Kohli (2011), Felipe vd. (2012), Woo (2012), Tho (2013), Aiyar vd. (2013)) literatürde yer almaya başladığı görülmektedir. Daha sonraki çalışmalarda hem ülkeler hem de farklı ülke grupları için farklı tekniklerle orta gelir tuzağı kavramının incelendiği gözlenmektedir.

Yeldan vd. (2013), Türkiye ekonomisini hem bütüncül hem de bölgesel bazda orta gelir tuzağı riski açısından incelemişler ve tuzaktan çıkış yollarını ortaya koyacak çeşitli stratejiler önermişlerdir. Yaşar ve Gezer (2014), Kaya (2015), Çetinkaya (2016), Çobanoğulları ve Eroğlu (2017), Alkan ve Ümit (2018) Türkiye'de orta gelir tuzağının geçerli olup olmadığını inceleyen çalışmalardan bazılarıdır. Yıldız (2015) orta gelir grubunda bulunan ülkelerde, Ülger (2018) BRICS ülkelerinde orta gelir tuzağı açısından incelemeler yapmış; bu tuzaktan çıkmak için neler yapılması gerektiğini araştırmışlardır. Yıldız ve Bayraktar (2017), kırılğan beşli olarak adlandırılan ülkeleri belirli göstergelere göre karşılaştırmalı olarak inceleyerek, orta gelir tuzağına düşme ihtimali en yüksek ülkenin Güney Afrika olduğunu belirlemişlerdir.

Ünlü ve Yıldız (2017), çalışmalarında orta gelir tuzağını açıklayan teorik yaklaşımları araştırmışlar, bu yaklaşımlardan hareketle orta gelir tuzağı sorununun çözümünde bütüncül bir yaklaşımla çalışılmasını önermişlerdir. Yereli vd. (2019) ile Tok ve Uzunöz (2019) yaptıkları çalışmalarda orta gelir tuzağı ile ilgili literatür taraması yaparak, çalışmaların özelliklerini ortaya koymuşlardır.

Orta gelir tuzağının olup olmadığı ya da tuzaktan çıkış veya yüksek gelir seviyelerine geçişte etkili olan faktörlerin belirlenmesi amacıyla literatürde farklı ekonometrik tekniklerin kullanıldığı çalışmalar da bulunmaktadır. Bu çalışmalardan bazılarının probit model gibi nitel tercih modellerini (Dalgıç vd. (2014), Eichengreen vd. (2012)) kullandıkları görülmektedir.

Son dönemli literatür incelendiğinde, Robertson ve Ye (2013) yaklaşımı kullanılarak Orta gelir tuzağının varlığının incelendiği çalışmaların ağırlıkta olduğu görülmektedir. Bu çalışmalar arasında, Koçak ve Bulut (2014) Türkiye ekonomisi üzerine yapısal kırılmalı testleri kullanarak analiz yapmış ve Türkiye’de orta gelir tuzağının geçerli olmadığını saptamıştır. Tiftikçigil vd. (2018), E7 ülkeleri üzerinde 1969-2015 dönemi verilerini kullanarak doğrusal ve doğrusal olmayan zaman serisi ve panel birim kök testleriyle orta gelir tuzağını incelemiş, E7 ülkelerinin tuzakta olmadığını belirlemişlerdir. Tıraşoğlu ve Karasaç (2018), çalışmalarında bir ve iki kırılmalı birim kök testlerini kullanarak E7 ülkelerini incelemiş; Endonezya, Rusya ve Meksika’nın orta gelir tuzağında olduğu ile ilgili bulgulara ulaşmışlardır. Ünlü ve Yıldız (2018), 1950-2014 dönemi verilerini kullanarak yapısal kırılmasız ve kırılmalı birim kök testleriyle 71 orta gelirli ülkenin orta gelir tuzağında olup olmadığını incelemiş; çalışma sonucunda, 35 ülkenin orta gelir tuzağında olduğunu belirlemişlerdir. Karhan (2019), kırılmalı beşli ülkelerinde orta gelir tuzağını 1968-2017 dönemi verilerini kullanarak panel birim kök testleriyle incelemiş ve bu dönemde ülkelerin orta gelir tuzağında olduklarıyla ilgili bulgulara ulaşmıştır. Manga vd. (2019), Türkiye’nin orta gelir tuzağında olup olmadığını 1950-2014 dönemi verilerini kullanarak yapısal kırılmalı birim kök testiyle araştırmış, Türkiye’nin orta gelir tuzağında olmadığını sonucuna ulaşmışlardır. Güriş vd. (2019), çalışmalarında 1967-2018 dönemi verilerini kullanarak 19 alt orta gelir grubu ve 23 üst orta gelir grubundaki ülkelerin orta gelir tuzağında olup olmadığını zaman serisi ve panel veri analizleriyle incelemişlerdir. Çalışmada birçok farklı testle ülkelerin ABD’ye ve bir üst gelir grubu ortalamasına yakınsaması durumu araştırılmıştır. Taşar vd. (2020) BRICS ülkeleri için orta gelir tuzağını 1988-2018 dönemi verilerini kullanarak panel birim kök testleriyle incelemiş, BRICS ülkelerinin orta gelir tuzağında olmadığını belirlemişlerdir. Astar (2021) ise çalışmasında üst orta gelir grubunda yer alan 24 ülkenin 1991-2019 dönemi verilerini kullanarak kırılmalı panel birim kök testi ve Kaldor büyüme modelleri tahminleriyle Orta gelir tuzağını incelemiştir.

Bu çalışmada N11 ülkelerinin orta gelir tuzağında olup olmadığı 1984- 2019 dönemi verileri kullanılarak yapısal değişime izin veren Lee ve Strazicich ve Fourier KPSS birim kök testleriyle araştırılacaktır. Literatürde N11 ülkelerinin Robertson ve Ye (2013) yöntemiyle incelendiği herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Çalışmanın bu açıdan literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

4. Metodoloji

Çalışmada Robertson ve Ye (2013) makalesiyle literatüre kazandırılan yaklaşım kullanılarak analizler gerçekleştirilecektir. Bu amaçla, N11 ülkelerinin kişi başı gayri safi yurt içi hasılasının doğal logaritmasından referans ülke olarak belirlenen Amerika Birleşik Devletleri (ABD) kişi başı gayri safi yurtiçi hasılasının doğal logaritması çıkarılarak elde edilen serinin birim kök analiziyle durağan olup olmadığı incelenecektir (Robertson ve Ye, 2013: s.3)

N11 ülkeleri için elde edilen serilere yapısal değişimi dikkate alan Lee ve Strazicich ve Fourier KPSS birim kök testleri uygulanacaktır.

4.1. Lee ve Strazicich birim kök testi

Lee ve Strazicich (2003) ve (2004) makaleleri, hem bir hem de iki kırılmaya izin veren bir test prosedürü önermektedir. Testin sıfır hipotezi birim kökün olduğunu ileri sürerken; alternatif hipotez serinin bir ya da iki kırılmayla birlikte durağan olduğunu belirtir.

Test için, A ve C modeli olarak iki model yapısı tanımlanmıştır. A modeli, serilerin ortalamasında bir ve iki kırılmaya; C modeli ise ortalama ve trendinde bir ve iki kırılmaya izin verecek şekilde oluşturulur. Burada iki kırılma üzerinden test denklemleri açıklanacaktır. Tek kırılma olduğunda tanımlanan ikinci kukla değişkenler olmayacak şekilde modeller kurulacaktır.

Ortalamada iki kırılma için A modeli:

$$\Delta X_t = \rho X_{t-1} + \mu + \beta T + \alpha_1 DU1_t + \alpha_2 DU2_t + \sum_{i=1}^k \gamma_i \Delta X_{t-i} + \varepsilon_t \quad (1)$$

biçiminde tanımlanırken; ortalama ve trendde iki kırılmaya izin veren C modeli:

$$\Delta X_t = \rho X_{t-1} + \mu + \beta T + \alpha_1 DU1_t + \theta_1 DT1_t + \alpha_2 DU2_t + \theta_2 DT2_t + \sum_{i=1}^k \gamma_i \Delta X_{t-i} + \varepsilon_t \quad (2)$$

olarak oluşturulur. Modellerde yer alan DU ve DT, sırasıyla ortalama ve trendde kırılmayı ifade eden kukla değişkenlerdir ve aşağıdaki gibi tanımlanırlar (Lee ve Strazicich, 2003: s. 1082, 1083) . TB, kırılma tarihidir.

$$DU1_t = \begin{cases} 1 & \text{eğer } t > TB1 \text{ ise,} \\ 0 & \text{diğer durumda} \end{cases} \quad DU2_t = \begin{cases} 1 & \text{eğer } t > TB2 \text{ ise,} \\ 0 & \text{diğer durumda} \end{cases}$$

$$DT1_t = \begin{cases} t - TB1 & \text{eğer } t > TB1 \text{ ise,} \\ 0 & \text{diğer durumda} \end{cases} \quad DT2_t = \begin{cases} t - TB2 & \text{eğer } t > TB2 \text{ ise,} \\ 0 & \text{diğer durumda} \end{cases}$$

4.2. Fourier KPSS testi

KPSS (Kwiatkowski, Phillips, Schmidt ve Shin) birim kök testinin bilinmeyen sayıda yapısal değişime izin veren Fourier yaklaşımı ile genişletildiği Fourier KPSS testi, Becker, Enders ve Lee (2006) tarafından literatüre kazandırılmıştır. Test için süreç,

$$Y_t = d_t' \beta + Z_t' \alpha + r_t + \varepsilon_t \quad (3)$$

$$r_t = r_{t-1} + u_t \quad (4)$$

olarak tanımlanmıştır. Bu gösterimdeki d_t , modelin deterministik bileşenlerini ifade etmektedir. Z_t ,

$$Z_t = \left[\sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right), \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) \right]' \quad (5)$$

biçiminde tanımlanan Fourier fonksiyonudur. k, uygun frekans sayısını göstermektedir. Fourier KPSS testinde, sıfır hipotezi durağanlığı belirtmektedir. Fourier KPSS test istatistiği,

$$\text{Test istatistiği} = \frac{1}{T^2} \frac{\sum_{t=1}^T S_t(k)^2}{\sigma^2} \quad (6)$$

formülüyle hesaplanır. $S_t(k)$, denklemlerden elde edilen hata terimleri toplamıdır. Test istatistiği, Becker vd. (2006) makalesinde yer alan Tablo 1'deki kritik değerlerle karşılaştırılarak serinin durağanlığı ile ilgili karar verilir. (Becker vd., 2016: 382, 383, 385).

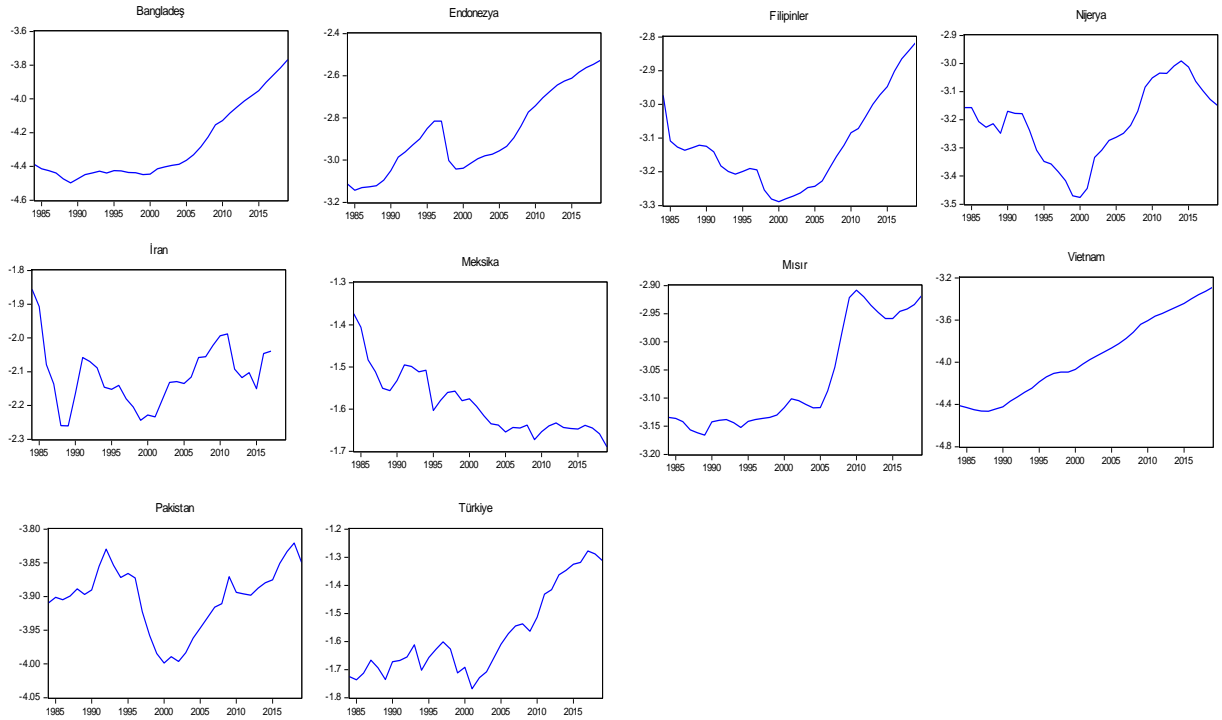
5. Veri Yapısı

N11 ülkelerinin orta gelir tuzağında olup olmadığının incelenmesi amacıyla yapılan çalışmada Bangladeş, Endonezya, Filipinler, İran, Meksika, Mısır, Nijerya, Pakistan, Türkiye, Vietnam ve referans ülke olarak da ABD'ye ait kişi başı gayrisafi yurt içi hasıla verileri (2010 sabit fiyatlarıyla (\$)) kullanılmıştır. Güney Kore 2005 yılında yüksek gelir grubuna geçtiği için çalışma kapsamı dışında bırakılmıştır. Çalışma dönemi olarak, tüm ülkelerin verilerinin elde edildiği 1984-2019 dönemi belirlenmiştir.

Çalışmada incelenen ülkelere ait veriler, Robertson ve Ye (2013) yaklaşımına göre aşağıdaki formül kullanılarak düzenlenmiştir:

$$X_t = \ln \left(\frac{KGSYİH_{i,t}}{KGSYİH_{ABD,t}} \right) \quad (7)$$

$KGSYİH_{i,t}$, her bir ülkenin 2010 sabit fiyatlarıyla (\$) kişi başı gayrisafi yurtiçi hasıla değeriyken; $KGSYİH_{ABD,t}$, ABD'ye ait 2010 sabit fiyatlarıyla (\$) kişi başı gayrisafi yurtiçi hasıla değeridir. Çalışmada orta gelir tuzağının incelenmesinde düzenlenmiş bu veriler kullanılacaktır. Düzenlenmiş verilerin zaman serisi grafikleri Şekil 4'de verilmiştir:

Şekil 4. Çalışmada Yer alan N11 Ülkelerinin Grafikleri

Şekil 4 incelendiğinde, ülkeler arasında farklılıklar olmasına rağmen 1990 ve 2000’li yılların başında çoğu ülkede yapısal değişimler olduğu görülmektedir.

6. Analiz ve Bulgular

Robertson ve Ye (2013) yaklaşımına göre düzenlenmiş veriler kullanılarak, incelenen serilere birim kök analizi yapılacaktır. Bu yaklaşıma göre orta gelir sınıfında olan ülkeler için birim kökün olduğunu ileri süren hipotezin reddedilmesi durumunda yani seri durağansa ülkenin orta gelir tuzağında olduğu belirtilir. Bu bilgiler ışığında, N11 (Next 11) olarak adlandırılan ülkelere birim kök analizi yapılacak, hesaplanan serilere göre Dünya bankası gelir sınıflandırmasına göre, orta gelir sınıflamasında yer alan ülkelerin orta gelir tuzağında olup olmadığı incelenecektir. Şekil 4’den görüldüğü gibi elde edilen seriler yapısal değişim içermektedir. Bu sebeple, birim kök analizi için standart birim kök testlerinden ziyade yapısal kırılma etkisini dikkate alan Lee ve Strazicich birim kök testi ve bilinmeyen sayıda yapısal değişim etkisini modele katan Fourier KPSS birim kök testi kullanılacaktır.

İlk olarak, Lee-Strazicich bir ve iki kırılmalı birim kök analizi yapılmış, hem ortalama (Model A) hem de ortalama ve trendde (Model C) değişime göre test istatistiği hesaplanmıştır. Yapılan tahmin sonucu, ortalama ve trendde yapısal değişimi ifade eden kukla değişkenlerin anlamlılıkları dikkate alınarak en uygun model sonucu, Tablo 3’de sunulmuştur:

Tablo 3. Lee ve Strazicich Birim Kök Testi Sonuçları

Ülke	Tek Kırılmalı					İki Kırılmalı				
	Model	Test ist.	k	Kırılma Tarihi	%5 Kritik değer	Model	Test ist.	k	Kırılma Tarihleri	%5 Kritik değer
Banglades	C	-3.2394	1	2002	-4.3419	C	-5.1602	4	1993-2005	-6.1750
Endonezya	A	-2.4212	1	1998	-3.4870	C	-4.8816	4	1996-2006	-6.1750
Filipinler	C	-2.8727	1	2001	-4.3344	C	-4.5250	1	1992-2002	-6.3120
İran	A	-2.3560	1	2015	-3.4870	A	-2.6286	1	1991-2015	-3.5630
Meksika	C	-4.4136*	4	1994	-4.1471	A	-3.2905	1	1994-2009	-3.5630
Mısır	C	-4.3277	1	2004	-4.3500	C	-7.1354*	1	2006-2012	-6.1660
Nijerya	C	-3.2749	2	2005	-4.3500	C	-5.6212	2	1997-2010	-6.3750
Pakistan	C	-3.6231	4	1998	-4.2853	C	-5.1050	4	1996-2008	-6.1850
Türkiye	C	-3.2070	0	2000	-4.3254	C	-4.7020	1	1999-2011	-6.3750
Vietnam	C	-3.5269	4	1999	-4.3070	C	-5.0211	4	1993-2006	-6.1750

*, %5 kritik değere göre, serinin birim köklü olduğunu ileri süren sıfır hipotezinin reddini gösterir.

Lee ve Strazicich birim kök testi sonucu incelendiğinde, tek kırılmalı test sonucuna göre, Meksika'ya; iki kırılmalı test sonucuna göre Mısır'a ait test istatistiği %5 kritik değerden daha fazla negatiftir. Bu durumda, kırılmayla birlikte birim kökün olduğunu ileri süren sıfır hipotezi reddedilir.

Bu çalışmada yapısal kırılma tarihini dikkate alarak birim kökün incelendiği Lee ve Strazicich birim kök testinin yanı sıra bilinmeyen sayıda ve formda yapısal değişimi frekanslar yoluyla modele katan Fourier KPSS birim kök testi kullanılarak da serilerin orta gelir tuzağında olup olmadığı incelenecektir.

Tablo 4. Becker vd. (2006) Fourier KPSS Birim Kök Testi Sonuçları

Ülkeler	DÜZEY				
	k	minSSR	FKPSS	%5 Kritik değer	Bant genişliği
Bangladeş	1	0.026698	0.364005*	0.0546	4
Endonezya	1	0.135209	0.315988*	0.0546	4
Filipinler	1	0.029176	0.322717*	0.0546	4
İran	1	0.164248	0.178658*	0.0546	0
Meksika	1	0.030757	0.405126*	0.0546	3
Mısır	1	0.027970	0.288317*	0.0546	4
Nijerya	1	0.125842	0.062061*	0.0546	4
Pakistan	1	0.030354	0.140428*	0.0546	4
Türkiye	1	0.055105	0.337795*	0.0546	4
Vietnam	1	0.038199	0.369048*	0.0546	4

*, % 5 hata payına göre birim kökün olmadığını ileri süren sıfır hipotezinin reddedildiğini ifade eder.

Fourier KPSS testi sonucu, %5 kritik değere göre birim kökün olmadığı yani serinin durağan olduğunu belirten sıfır hipotezi reddedilmektedir. Bütün N11 ülkelerine ait seriler, düzeyde durağan değildir, birim köke sahiptir. Yapılan Fourier KPSS testi sonucunda N11 ülkelerinin orta gelir tuzağında olmadığı belirlenmiştir.

7. Sonuçlar

Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişle birlikte düşük gelirli ülke seviyesinden orta gelirli ülke seviyesine çıkan ekonomilerin sürdürülebilir büyümeyi sağlayamamaları yüksek gelir grubuna geçememesi orta gelir tuzağı olarak adlandırılır. Bu kavramın, Gill ve Kharas(2007) tarafından kullanılmasıyla birlikte orta gelir tuzağı, araştırmacıların ilgisini çeken bir konu olmuştur. Yapılan çalışmalarda, ülkelerin neden orta gelir tuzağına takıldıkları ve bu tuzaktan nasıl çıkacaklarıyla ilgili çıkış stratejileri ortaya konmaya çalışılmıştır. Genel olarak bakıldığında orta gelir tuzağına takılan ülkelerin tasarruf ve yatırım oranlarının düşük, teknolojik yatırımların yeteri kadar yapılmadığı, inovasyon ve ARGE çalışmalarına gereken önemin verilmediği, finansal ve mali alt yapılarının sağlam olmadığı ekonomiler olduğu görülmektedir. Orta gelire geçtikten sonra gerekli reformlarla kaynaklarını etkin kullanan, fiziki ve beşeri sermayeye yatırım yaparak verimlilik artışı sağlayan ülkeler bu geçiş sürecini kısa bir zamanda atlatarak yüksek gelir seviyesine çıkabilirler. Aksi durumda, ülkelerin orta gelir tuzağı olarak adlandırılan tuzaktan uzun süre etkileneceği söylenebilir.

Bu çalışmada yatırım bankası Goldman Sachs tarafından BRIC ülkeleriyle birlikte gelişme potansiyeli en yüksek ülkeler olarak belirtilen N11 (Gelecek 11) ülkelerinin Orta gelir tuzağında olup olmadığı incelenmiştir. Bu amaçla, N11 ülkelerinden Bangladeş, Endonezya, Filipinler, İran, Meksika, Mısır, Nijerya, Pakistan, Türkiye, Vietnam'a ait 1984-2019 dönemi verileri kullanılarak analizler gerçekleştirilmiştir. Yüksek gelir seviyesine geçen Güney Kore çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur. Robertson ve Ye (2013) yaklaşımına göre, hem ülke hem de referans ülke ABD'ye ait kişi başı gayrisafi yurtiçi hasıla değerleri yardımıyla hesaplanan seriler, birim kök analizi sonucu durağan bulunursa ülkelerin orta gelir sınıfında yer aldığı ve orta gelir tuzağında olabileceği söylenebilir.

Çalışmada serilerin durağanlığını araştırmak için yapısal değişime izin veren Fourier KPSS testi ve Lee ve Strazicich birim kök testi kullanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda, Fourier KPSS testine göre hiçbir serinin durağan olmadığı belirlenmiştir. Lee ve Strazicich testine göre ise, bir kırılmalı birim kök testinde Meksika'da, iki kırılmalı birim kök testinde ise, Mısır'da serilerin durağan olduğu belirlenmiştir. Elde edilen bulgular incelendiğinde, Mısır ve Meksika'nın Lee ve Strazicich testine göre orta gelir tuzağında olabileceği söylenebilirken; Fourier KPSS testine göre hiçbir N11 ülkesinin orta gelir tuzağında olmadığı bulunmuştur. Sonuçlar değerlendirildiğinde kesin bir yargıya varmanın zor olduğu görülmektedir.

Kaynakça

- Aiyar, S., Duval, R., Puy, D., Wu, Y., & Zhang, L. (2013). Growth Slowdowns and the Middle-Income Trap, *IMF Working Paper/13/71*. Washington, DC: International Monetary Fund, 1-63.
- Alkan, H., I., & Ümit, Ö. (2018). Orta Gelir Tuzağının Türkiye Açısından İncelenmesi ve Tuzaktan Çıkış Stratejileri. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(4), 97-112.
- Astar, M. (2021). Orta Gelir Tuzağı Riski Yaşayan Üst Orta Gelirli Ülkelerde Kaldor Büyüme Modellerinin Ekonometrik Analizi. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*. 17, Bahar, 257-278.
- Becker, R., Enders, W., & Lee, J. (2006). A Stationarity Test in the Presence of an Unknown Number of Smooth Breaks. *Journal of Time Series Analysis*, 27(3), 381-409.
- The World Bank (2013). China 2030: Building a Modern, Harmonious, and Creative Society. *Development Research Center of the State Council, the People's Republic of China*, 1-442.
- Çetinkaya, Ş. (2016). Orta Gelir Tuzağı Tehlikesi ve Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir Analiz. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4 (25), 213-222.
- Çobanoğulları, G., & Eroğlu, E. (2017). Orta Gelir Tuzağından Çıkış: Türkiye Örneği. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 257-268.
- Dalgıç, B., Varol İyidoğan, P., & Balıkcıoğlu, E. (2014). Orta Gelir Tuzağından Çıkışta Hangi Faktörler? *Maliye Dergisi*, 167, 116-125.

- Dewitte, R. (2014). Middle Income Trap and Export Sophistication: Assessment and Economic Policy Implications. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Ghent University Faculty of Economic and Business Administration, 1-73.
- Eichengreen, B., Park, D., & Shin, K. (2012). When Fast-Growing Economies Slow Down: International Evidence and Implications for China. *Asian Economic Papers*, 11(1), 42-87.
- Felipe, J., Abdon, A., & Kumar, U. (2012). Tracking the Middle Income Trap: What Is It, Who Is in It, and Why? *Working Paper No. 715*. New York: Levy Economics Institute, 1-59.
- Gill, I., & Kharas, H. (2007). An East Asian Renaissance, Ideas for Economics Growth. *The International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank*, 1-365.
- Güriş, S., Astar, M. & Kömürçyan, F. (2019). Zaman Serileri ve Panel Veriler ile Yakınsama. Orta Gelir Tuzağının Analizi. DER Yayınları, 0269, İstanbul.
- Hout, A. V. D. (2014). Escaping the Middle Income Trap: The Importance of Inclusiveness for further Growth. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Erasmus School of Economics, Rotterdam, 1-76.
- Karhan, G. (2019). The Middle-Income Trap: Evidences from Fragile Five Economies. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 8 (1), 332-344.
- Kaya, Z., Tokucu, E., & Aykırı, M. (2015). Türkiye Ekonomisinde Orta Gelir Tuzağı ve Ödemeler Bilançosu Kısıtı. International Conference on Eurasian Economies 2015. Session 5E: Büyüme. 830-840.
- Kharas, H. & Kohli, H. (2011). What is the Middle Income Trap, Why Do Countries Fall into it, and How Can it Be Avoided? *Global Journal of Emerging Market Economies*, 3(3), 281-289.
- Koçak, E., & Bulut, Ü. (2014). Orta Gelir Tuzağı: Teorik Çerçeve, Ampirik Yaklaşımlar ve Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama. *Maliye Dergisi*, 167, 1-21.
- Lee, J., & Strazicich, M. C. (2003). Minimum Lagrange Multiplier Unit Root Test with Two Structural Breaks. *The Review of Economics and Statistics*, 85(4), 1082-1089.
- Lee, J., & Strazicich, M. C. (2004). Minimum LM Unit Root Test with One Structural Break, <https://econ.appstate.edu/RePEc/pdf/wp0417.pdf>, 1-15.
- Manga, M., Ballı, E. & Güreşçi, G. (2019). Orta Gelir Tuzağı: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Analiz. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 59, 48-60.
- Robertson, P. E., & Ye, L. (2013). On the Existence of a Middle Income Trap (February 3, 2013). Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2227776>, 1-18.
- Taşar, İ., Ergür, H.O., & Özek, Y. (2020). Is Middle Income Trap a Threat for BRICS Countries? *Quantrade Journal of Complex Systems in Social Sciences*, 2 (1), 18-24.
- Tho, T. V. (2013). The Middle-Income Trap: Issues for Members of the Association of Southeast Asian Nations. *ADB Working Paper 421*. Tokyo: Asian Development Bank Institute, 1-31.
- Tıraşoğlu, M. & Karasaç, F. (2018). Orta Gelir Tuzağı: Yapısal Kırılmalar Altında E7 Ülkeleri İçin Ampirik Bir İnceleme. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 13(2), 337-361.
- Tiftikçigil, B. Y., Güriş, B., & Yaşgöl, Y. S. (2018). Does Middle Income Trap Exist? Evidence from Emerging Economies: E7 Countries for 1969-2015. *Revista Galega de Economía*, 27(1), 145-162.
- Tok, D. & Uzunöz, M. (2019). Gelişmekte olan Ülkelerde Orta Gelir Tuzağı: Literatür Taraması. *Yıldız Social Science Review*. 5(1), 23-38.
- Ülger, Ö. (2018). Orta Gelir Tuzağı ve BRICS Ülkeleri. İksad Yayınevi. 1-69.
- Ünlü, F. & Yıldız, R. (2017). Orta Gelir Tuzağını Açıklayan Teorik ve Ampirik Yaklaşımlar. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 49, 87-115.
- Ünlü, F. & Yıldız, R. (2018). Orta Gelir Tuzağının Belirlenmesi: Ekonometrik Analiz. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 14(1), 1-20.
- Woo, W. T. (2012). China Meets the Middle-Income Trap: The Large Potholes in the Road to Catching-up. *Journal of Chinese Economic and Business Studies*, 10(4), 313-336.
- World Banklist of Economies (June 2020). <https://blogs.worldbank.org/opendata/new-world-bank-country-classifications-income-level-2020-2021>.

- World Bank Report. 2013. China 2030 Building a Modern, Harmonious and Creative Society, 1-442.
- Yaşar, E., & Gezer, M. A. (2014). Türkiye'nin Orta Gelir Tuzağına Yakalanma Riski ve Bu Riskten Kurtulma Önerileri. *Maliye Dergisi*, 167, 126-148.
- Yeldan, E., Taşçı, K., Voyvada, E., & Özsan, M. E. (2013). Orta Gelir Tuzağından Çıkış: Hangi Türkiye? Cilt 2: Bölgesel Kalkınma ve İkili Tuzaktan Çıkış Stratejileri, *Türkfonfed*, 1-177.
- Yereli, A.B., Karasac, F. & Akbayır F. (2019). Middle-Income Trap: A Literature Review. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 22 (2), 950-964.
- Yıldız, A. (2015). Orta Gelir Tuzağı ve Orta Gelir Tuzağından Çıkış Stratejileri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 25(2),155-170.
- Yıldız, F., & Bayraktar, Y. (2017). Kırılgan Sekizli Ülkelerinin Orta Gelir Tuzağına Uzaklığının Ölçülmesi: Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(5), 110-128.
- <https://data.worldbank.org/>.
- Wikipedia, <https://tr.wikipedia.org/wiki/N-11>. Erişim tarihi: 16.07.2021